

АГНЕСШКА ГОРАЛЬ

ОСОБОВІ НАЗВИ З СУФІКСОМ *-ЕЦЬ*
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
КІНЦЯ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У сучасному українському мовознавстві особливе місце займає аналіз системи суфіксів, основна мета якого комплексно описати функцію та продуктивність окремих суфіксів. Суфікс *-ець* – один з найпродуктивніших у сучасній українській мові [Горпинич 1977; Жовтобрюх 1979; Ковалик 1979; Зверев 1981; Олійник 1985; Русанівський 1987; 1986; Грищенко 1997; Мазурик 2002; Гораль 2014]. Іменники з формантом *-ець*, як і будь-які інші слова зі спільним суфіксом, утворюють систему, елементи якої виказують певні закономірності, які становлять про те, що їх можна досліджувати й описувати.

Мета статті – визначити дериваційний потенціал (продуктивність / непродуктивність) суфікса *-ець*, який бере участь у творенні особових іменників в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століття. До аналізу прийнято 216 особових назв, вибраних з трьох джерел, якими є *Інверсійний словник української мови* [Одеса 1976], *Новий тлумачний словник української мови в чотирьох томах* (Київ 1999), *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (Київ 1991-2001). При дослідженні береться до уваги напрямок мотивації, визначений на основі словотвірного значення, яке ми розуміємо як „узагальнене значення, спільне для певного типу слів, виражене за допомогою певної словотвірної форми” [Воропай 2001, 155]. Дослідження дериваційних значень ґрунтуються на

аналізі співвідношень мотивованого і мотивуючих слів. У дефініціях окремих дериватів підкреслюється словотвірний зв'язок поміж твірним і похідним словами, звідси аналізуються лише ті компоненти значення, які істотні з точки зору словотвору.

При аналізі звертаємо також увагу на словотвірні процеси, такі як мутація, транспозиція та модифікація, урахування яких дає змогу не тільки зрозуміти, в який спосіб слово набуває дериваційного значення, але й головне – для чого. Відповідно до зазначених процесів розрізняються мутаційні, транспозиційні та модифікаційні значення.

Мутаційне словотвірне значення – це

таке смислове співвідношення поміж членами словотвірної пари, при якому відбувається зміна лексико-номінаційного значення слова. [...] Під транспозиційним словотвірним значенням розуміють смислове співвідношення між мотивованим і мотивуючим словом, при якому зберігається лексико-номінаційне значення твірного, але змінюється його частиномовна сема. [...] Модифікаційне словотвірне значення відображає смислове співвідношення між членами словотвірної пари, при якому категоріальна приналежність, а також лексико-номінаційне значення не змінюються, а до його значення додається певна модифікаційна ознака.

[Воропай 2001, 157]

Суфікс *-ець* – один з найстаріших слов'янських суфіксів. Його походження чітко зв'язане з фонетичними процесами, такими як: третя палаталізація задньоязичних приголосних, редуція неповних голосних у слабій позиції, перехід зредукованих у голосні повного творення [Плющ 1971; Горпинич 1977; Зверев 1981; Бабич 1993; Огієнко 1995; Русанівський 2001; Shevelov 1979].

У праслов'янській мові суфікс *-ець* мав форму *-ькъ*, *-ьсь* (≤ праіндоєвр. **-iko*) та виступав у різноманітних функціях: за його допомогою творилися загальні іменники і власні назви чоловічого роду, при цьому найчастіше на базі якісних і відносних прикметників [Słownik prasłowiański 1974], напр. **bělьсь* 'людина з білим лицем' (≤ **bělь* 'білий'), **blizньсь* 'близнюк' (≤ **blizнь* 'близький, споріднений'), **junьсь* 'юнак' (≤ **junь* 'молодий'), **slěpьсь* 'сліпа людина' (≤ **slěpь* 'сліпий'), **starьсь* 'стара людина' (≤ **starь* 'старий'), **bogatьсь* 'багач' (≤ **bogatь* 'багатий'); **berzovьсь* 'березовий ліс' (≤ **berzovь* 'березовий' ≤ **berza* 'береза'), **lěskovьсь* 'ліщинові зарослі' (≤ **lěskovь* 'ліщиновий' ≤ **lěska* 'ліщина'), **gostinьсь* 'подарунок гостя для хазяїна' (≤ **gostinь* ≤ **gostь* 'гість'), **zvěrinьсь* 'місце для тварин' (≤ **zvěrinь* ≤ **zvěрь* 'тварина'), **korvinьсь*

‘хлів для корів’ ($\leq *korvin\bar{y} \leq *korva$ ‘корова’). Пізніше за його допомогою уворювалися назви осіб чоловічого роду з вказівкою на вид діяльності, зовнішні властивості та внутрішні риси, належність до певного угруповання, соціальний статус [Мазурик 2002, 301; Жовтобрюх 1979, 59]. У різні періоди активність суфікса була неоднаковою, що дало підстави дослідникам висунути тезу про непродуктивність цього словотвірного типу [Олійник 1985, 38; Жовтобрюх 1979, 59].

Для іменників з суфіксом *-ець* властива так звана ослаблена експресивність. Чисто експресивну функцію суфікс втратив під кінець XVI ст. [Warchoł 1984, 111-113]. С. Вархол пише:

Od połowy XV wieku powszechnie wychodzą z użycia formanty o dawnej funkcji ekspresywno-deminutywnej, jak * *jb*, * *ja*, *-ica*, *-ec*. [...] Niektóre z tych dawniejszych formantów albo całkowicie obumarły, albo też zaczęły przejmować inną, jeszcze bardziej wyspecjalizowaną funkcję słowotwórczą, jak na przykład formant *-ec*, który w chwili obecnej tworzy głównie ekspresywnie zabarwione (zwykle ujemne) tzw. *nomina attributiva* od podstaw przymiotnikowych (np. *głupiec*, *ślepiec*) czy też od podstaw czasownikowych tzw. *nomina agentis* (np. *jeździec*). Tak więc formacje z formantem *-ec* [...] z punktu widzenia opisowego, synchronicznego należy uznać albo jako deminutywa historyczno-formalne albo jako takie twory, które w swej dawnej strukturze obecnie w języku literackim nie funkcjonują.

[Warchoł 1984, 73]

Зміну функції суфікса *-ець* впродовж віків засвідчують також дослідження словотвірної системи української мови XIV-XV ст. Л.Л. Гумецької [Гумецкая 1956], яка сверджує:

Одним из проявлений тенденций к разрушению смыслового значения суффиксов был отраженный в актовом языке 14-15 ст.ст. процесс затухания значения деминутивно-экспрессивных суффиксов, начало которого теряется в доисторической эпохе. [...] Утрата первоначального значения уменьшительно-экспрессивными суффиксами наблюдается особенно отчетливо на примере личных названий церковного происхождения. [...] Актовый язык 14-15 ст.ст. представляет неопровержимые доказательства, что суффиксы со значением уменьшительности, вследствие своей продуктивности автоматизировались, утратили свое прежнее значение и преобразовались в обыкновенные форманты, способные образовывать названия от каких-либо основ.

[Гумецкая 1956]

Суфікс *-ець* Л. Л. Гумецька відносить до продуктивних при творенні назв предметів і досить продуктивних при творенні назв осіб. Втрата суфіксами виразності в XV ст. була причиною виникнення синонімії суфікс-

сів, особливо агентивних: *-арь, -ець, -ачь, -тель*. Крім того, „заметна тенденція к виделению в отдельных лексико – семантических группах данной части речи ведущих суффиксальных типов, в которых концентрируется активное словообразование: суффиксы *-ець, -окь* в названиях предметов м. р., *-ость* в абстрактных названиях ж. р. и др.” [Гумецкая 1956, 18].

ВІДІМЕННИКОВІ ДЕРИВАТИ

Деривати, утворені на базі іменників, складають 51 відсотків (110 назв) особових лексем з суфіксом *-ець*. Найзначніша група – назви мешканців континентів, країн, міст, областей і районів [Lindert 1976, 47], що ілюструють наступні приклади (в дужках подаємо власні назви вищеназваних топонімів, які є основами відповідних назв осіб, що означають: ‘той, хто мешкає в ...’ або ‘той, хто почуває свій зв’язок з ...’): *абіссінець* (Абіссінія), *абхазець* (Абхазія), *австралієць* (Австралія), *австрієць* (Австрія), *аджарець* (Аджарія), *азербейджанець* (Азербейджан), *албанець* (Албанія), *алтасць* (Алтай), *аргентинець* (Аргентина), *афганець* (Афганістан), *баварець* (Баварія), *бельгієць* (Бельгія), *бенгалець* (Бенгалія), *болівієць* (Болівія), *бразилець* (Бразилія), *бретонець* (Бретонія), *британець* (Великобританія), *бухарець* (Бухарі), *венгерець* (заст.) (Венгри), *віденець* (Відень), *візантієць* (Візантія), *волгоградець* (Волгоград), *воронежець* (Воронеж), *германець* (Германія), *голландець* (Голландія), *дагестанець* (Дагестан), *естонець* (Естонія), *житомирець* (Житомир), *зеландець* (Зеландія), *індонезієць* (Індонезія), *іранець* (Іран), *ірландець* (Ірландія), *ісландець* (Ісландія), *іспанець* (Іспанія), *кавказець* (Кавказ), *канадець* (Канада), *корєць* (Корея), *китасць* (Китай), *лапландець* (Лапландія), *латвієць* (Латвія), *ленінградець* (Ленінград), *лондонець* (Лондон), *литовець* (Литва), *македонець* (Македонія), *малієць* (Малі), *меланезієць* (Меланезія), *нігерєць* (Нігер), *нідерландець* (Нідерланди), *новоградець* (Новоград), *норвежець* (Норвегія), *пакистанець* (Пакистан), *парагваєць* (Парагвай), *патагонєць* (Патагонія), *петербуржець* (Петербург), *полінезієць* (Полінезія), *полтавець* (Полтава), *португалець* (Португалія), *саксонєць* (Саксонія), *сенегалець* (Сенегал), *скандинавець* (Скандинавія), *словенець* (Словенія), *сицилієць* (Сицилія), *тбілієць* (Тбілісі), *українець* (Україна), *уралець* (Урал), *фінікієць* (Фінікія), *фінляндець* (Фінляндія), *фламандець* (Фламандія), *чеченець* (Чеченія), *чілієць* (Чілі), *чорногорець* (Чорногорія),

швейцарець (Швейцарія), *шліссельбуржець* (Шліссельбург), *шотландець* (Шотландія), *японець* (Японія).

Крім назв мешканців, за допомогою суфікса *-ець* утворюються особові іменники за наступними критеріями: (1) за професією, посадою, видом заняття (*богомалець* 'той, хто ходить на богомільля', *живописець* 'той, хто займається живописом', *кравець* 'той, хто займається кравецтвом', *мисливець* 'той, хто займається мисливством', *мистець* (заст.) 'той, хто працює в якому – небудь виді мистецтва', *промисловець* 'той, хто займається промисловістю', *п'ятиборець* 'той, хто займається п'ятиборством'; (2) за приналежністю до певного політичного або ідеологічного напрямку (іноді до певної течії, зв'язаної з іменем, на яке вказує мотивуюча основа): *вегетаріанець* 'той, хто є прихильником вегетаріанства', *денікінець* 'той, хто є прихильником Денікіна', *мічурінець* 'той, хто є прихильником вчення Мічуріна', *старообрядець* 'той, хто є членом віросповідання старообрядництва', *фабіанець* 'той, хто є прихильником фабіанства'. (3) за приналежністю до установи, інституції або групи людей (*армієць* 'той, хто служить в армії', *гвардієць* 'той, хто служить в гвардії', *думець* (іст.) 'той, хто є членом думи', *консерваторець* 'той, хто навчається в консерваторії', *студієць* 'той, хто навчається в студії', (4) за місцем проживання або перебування (*горець* 'той, хто живе в горах', *дозірєць* 'той, хто перебуває в дозорі', *південець* 'той, хто живе на півдні', *приморєць* 'той, хто живе в примор'ї', *чужинець* 'той, хто живе на чужині або походить з чужої країни', (5) за різноманітними ознаками (*вошивець* (розм., лайл.) 'той, хто має багато вошей', *земець* (розм.) 'той, хто має багато землі', *мовець* 'той, хто користується мовою'.

Всі деривати мутаційного типу: суфікс *-ець* впливає на зміну реального значення словотвірної основи, змінюється також синтаксична функція мотивованого слова. Спостерігаються усічення мотивуючої основи (коли мотивуюче слово закінчується на *-ство*, рідше *-цтво*, напр. *мисливство* $\geq$ *мисливець*, *п'ятиборство* $\geq$ *п'ятиборець*, *вегетаріанство* $\geq$ *вегетаріанець*, *кравецтво* $\geq$ *кравець*, *мистецтво* $\geq$ *мистець* (заст.)). Зрідка зустрічаються чергування м'яких і твердих звуків, як в самій словотвірній основі (напр. *богомільля* $\geq$ *богомалець*, м': м), так і на стику основи і форманта (напр. *промисловість* $\geq$ *промисловець*, в': в). В деяких дериватах спостерігаються чергування у закінченні словотвірної основи: задньоязикових з шиплячими (напр. *Норвегія* $\geq$ *норвежець*, *Петербург* $\geq$ *петербуржець*, *Шліссельбург* $\geq$ *шліссельбуржець*), м'якого та твердого звуків (напр. *Іспан'-ія* $\geq$ *іспан-ець*, *Патагон'-ія* $\geq$ *патагон-ець*), спро-

щення основи (напр. *Афганістан* ≥ *афган-ець*, *Великобритан'-ія* ≥ *бри-та-ець*). Суфікс може виступати як складений: *-ан-ець*, напр. *амери-канець* (≥ Америка), *африканець* (≥ Африка), *венеціанець* (≥ Венеція), *корсиканець* (≥ Корсика), *марокканець* (≥ Марокко); *-ен-ець*, напр. *пен-зенець* (≥ Пенза); *-ин-ець*, напр. *бакинець* (≥ Баку), *левантинець* (≥ Ле-вант); *-ов-ець* // *-ів-ець*, напр. *литовець* (≥ Литва), *орловець* (≥ Орел); *-тан-ець*, напр. *неаполітанець* (≥ Неаполь) [Lindert 1976, 48].

Набагато менша група відіменникових дериватів модифікаційного виду, яка охоплює експресивні утворення, в яких суфікс *-ець* зміцнює відтінок зневажливості або презирства: *брехунець* (≥ *брехун*), *джигунець* (≥ *джигун*), *писарець* (≥ *писар*), *хлопчинець* (≥ *хлопчина*). До ряду модифікаційних дані іменники увійшли за рахунок появи в структурі їх значення семи суб'єктивної оцінки. Експресивний характер мають як мотивовані, так і мотивуючі слова.

Серед відіменникових назв зрідка зустрічаються – крім суфіксальних – і префіксальні деривати, в яких словотвірний префікс приєднується до самостійного слова й утворює нові слова тієї ж самої частини мови. Вибраний матеріал засвідчує вживання наступних префіксів *не-*: *недоброзичливець*, *незнайомець*, *некурець*, *нещасливець*; *спів-*: *співвидавець*, *співрозмовець*; *гіпер-*: *гіперборець*; *нео-*: *неокантіанець*, деякі деривати характеризуються додатковою мотивацією, папр.: *недоброзичливець* (≥ *недоброзичливий*), *співрозмовець* (≥ *співрозмовляти*), *нещасливець* (≥ *нещасливий*).

ВІДПРИКМЕТНИКОВІ ДЕРИВАТИ

Деривати, утворені на базі прикметників і дієприкметників, складають 33 відсотки (69 назв) усіх вибраних особових лексем з суфіксом *-ець* і поділяються на кілька семантичних груп: (1) назви осіб за рисами характеру, напр. *божєвілець* (≥ *божєвільний*), *дбайливець* (≥ *дбайливий*), *доброзичливець* (≥ *доброзичливий*), *жалісливець* (≥ *жалісливий*), *зухвалець* (≥ *зухвалий*), *лінивець* (≥ *лінивий*), *лукавець* (≥ *лукавий*), *милостивець* (≥ *милостивий*), *миршавець* (≥ *миршавий*), *мудрець* (≥ *мудрий*), *неслухнянець* (≥ *неслухняний*), *паршивець* (лайл.) (≥ *паршивий*), *поганець* (≥ *поганий*), *прозорливець* (≥ *прозорливий*), *ревнивець* (≥ *ревнивий*), *самоволець* (≥ *самовольний*), *свавілець* (≥ *свавільний*), *сваволець* (заст.) (≥ *свавольний*), *сміливець* (≥ *сміливий*), *шаленець* (≥ *шалений*), *шубравець* (лайл., діал.) (≥

шубравий), *умілець* ($\geq$ *умілий*), *щасливець* ($\geq$ *щасливий*); (2) назви осіб за місцем проживання або знаходження, напр. *балтієць* ‘той, хто живе на узбережжі Балтійського моря’, *бухарець* ‘той, хто живе в Бухарському ханстві’, *іберієць* ‘той, хто живе на Іберійському півострові’, *кабардинець* ‘той, хто живе в Кабардино-Балкарській Росії’, *калманець* ‘той, хто живе в Калманському районі’, *локтевець* ‘той, хто живе в Локтевському районі’, *мамонтовець* ‘той, хто живе в Мамонтовському районі’, *михайлівець* ‘той, хто живе в Михайлівському районі’, *поселихинець* ‘той, хто живе в Поселихинському районі’, *солтонець* ‘той, хто живе в Солтонському районі’, *сорокинець* ‘той, хто живе в Сорокинському районі’, *табунець* ‘той, хто живе в Табунському районі’, *тувинець* ‘той, хто живе в Тувинській області’; (3) назви осіб за зовнішнім виглядом, напр. *білявець* ‘той, хто має біляве волосся’, *кучерявець* ‘кучерявий хлопець’, *обідранець* (зневаж.) ‘обідраний чоловік’, *обірванець* (зневаж.) ‘обірваний чоловік’, *обшарпанець* (зневаж.) ‘обшарпаний чоловік’; (4) назви осіб за різноманітними ознаками, напр. *вибранець* ‘вибраний чоловік’, *виведенець* (заст.) ‘селянин, виведений зі своєї землі’, *вигнанець* ‘вигнаний чоловік’, *винуватець* ‘винуватий чоловік’, *висланець* ‘висланий чоловік’, *висуванець* ‘працівник, висуваний вперед’, *знайомець* ‘знайомий чоловік’, *мертвець* ‘мертва людина’, *молодець* ‘молода людина’, *мрець* ‘померла людина’, *німець* ‘німа людина’, *обранець* ‘обраний чоловік’, *ополченець* ‘ополчений чоловік’, *ординарець* ‘ординарний військовослужбовець’, *ошуканець* ‘ошуканий чоловік’, *підданець* ‘підданий чоловік’, *післанець* ‘післаний чоловік’, *позбавленець* ‘позбавлений чого – небудь чоловік’, *посланець* ‘посланий кудись чоловік’, *призначенець* ‘призначений кудись чоловік’, *притосуванець* ‘притосуваний до чого – небудь чоловік’, *сліпець* ‘сліпий чоловік’, *старець* ‘старий чоловік’, *укоханець* ‘укоханий чоловік’, *улюбленець* ‘улюблений чоловік’, *якобінець* ‘член якобінського клубу’.

Більшості лексем властивий нейтральний відтінок, однак зустрічаються і експресивні слова, які характеризують людей за негативними або позитивними рисами характеру. Слід підкреслити, що носієм експресії є не сам суфікс, а мотивуюча основа, а серед експресивів переважають слова зі зневажливим, іноді лайливим відтінками: *зухвалець*, *лінивець*, *лукавець*, *шубравець*, *поганець*, *шаленець*, *обідранець*, *обірванець*, *обшарпанець*, *ошуканець*, *притосуванець*, *ревнивець*. Іменників з додатковим позитивним семом набагато менше: *милостивець*, *мудрець*, *прозорливець*, *умілець*, *улюбленець*.

Значна більшість лексем (45 назв, тобто 65 відсотків всіх іменників даної групи) утворилась на базі якісних прикметників (напр. *лінивець, самоволець, шасливець, старець, сліпець*), в останніх (24 назви, тобто 35 відсотків) мотивуючим словом був дієприкметник (напр. *вигнанець, пристосуванець, призначенець, посланець, позбавленець*). Деривати даної групи відзначаються відносною регулярністю зі словотвірної точки зору. Зрідка зустрічаються усічення словотвірної основи: *померлий* ≥ *мрець*, *ординарний* ≥ *ординарець*. Як правило, в прикметниках типу: *якобінський, тувинський, бухарський* суфікс *-ський* усікається (*якобінець, тувинець, бухарець*).

Більшість відприкметникових та віддієприкметникових дериватів – мутаційного виду. Назви осіб зі значенням ‘носій прикмети’ (типу: *молодець, мудрець*) деякі дослідники [Воропай 2001] відносять до групи дериватів транспозиційного типу.

ВІДДІЄСЛІВНІ ДЕРИВАТИ

Деривати, утворені на базі дієслів, складають 15 відсотків (35 назв) усіх особових лексем з суфіксом *-ець* і означають виконавців дії за видом заняття або професією, напр. *борець* ‘той, хто бореться’, *вабець* ‘той, хто вабить птахів, звірів, наслідуючи їх голоси’, *віддавець* ‘той, хто віддає кого-небудь за місцем призначення’, *виборець* ‘той, хто вибирає під час виборів’, *видавець* ‘той, хто видає друковані твори’, *виконавець* ‘той, хто виконує яке-небудь завдання’, *витворець* ‘той, хто що-небудь витворює’, *гребець* ‘той, хто гребе веслами’, *жнець* ‘той, хто жне’, *житець* (розм.) ‘той, хто де-небудь живе’, *зрадець* ‘той, хто що-небудь або кого-небудь зрадив’, *їдець* ‘той, хто багато їсть’, *їздець* ‘той, хто їздить верхи’, *купець* ‘той, хто що-небудь купує’, *курець* ‘той, хто курить’, *лжець* (заст., поет.) ‘той, хто лже’, *ловець* ‘той, хто ловить рибу, звіра тощо’, *нирець* ‘той, хто ниряє’, *оборонець* ‘той, хто що-небудь або кого-небудь обороняє’, *охоронець* ‘той, хто що-небудь або кого-небудь охороняє’, *переможець* ‘той, хто перемагає або переміг’, *переселець* ‘той, хто переселився’, *плавець* ‘той, хто плаває’, *пливець* (діал.) ‘той, хто пливає’, *покупець* ‘той, хто що-небудь купує’, *продавець* ‘той, хто що-небудь продає’, *питець* ‘той, хто постійно п’є спиртні напої’, *промовець* ‘той, хто промовляє’, *співець* ‘той, хто співає’, *стрілець* ‘той, хто стріляє’, *творець* ‘той, хто що-небудь створює’, *убивець* ‘той, хто кого-небудь вбиває’, *читець*

‘той, хто читає вголос’, *чтець* (заст.) ‘той, хто читає вголос’, *швець* ‘той, хто шиє взуття’.

У цій групі майже всі віддієслівні деривати належать до загальноживальної лексики, лише кілька слів характеризується обмеженим вжитком: *житець* (розм.), *пливець* (діал.), *чтець* (заст.), *лжець* (заст., поет.). Рідко також виступають тут слова з експресивним навантаженням: *ідець*, *питець*, *лжець*. Деякі лексеми поєднують в собі значення особи і предмета, напр. *пловець* [Жовтобрюх 1979, 59].

Слід підкреслити зміни словотвірних основ у деяких мотивованих словах: *жати* ≥ *жнець* (‘той, хто жне’), *їсти* ≥ *ідець*, *читати* ≥ *чтець*, *шити* ≥ *швець*. Лише в одному з представлених слів спостерігається чергування задньоязикового *г* з шиплячим *ж*: *перемогти* ≥ *переможець*.

Серед особових назв з суфіксом *-ець* відзначається одне слово, утворене на базі прислівника: *доброволець* ‘той, хто добровільно вступає в армію’ і одне – числівника: *одинець* ‘той, хто є один у світі’.

Повні результати аналізу ілюструє таблиця 1.

Таблиця 1. Прості особові іменники з суфіксом *-ець* за словотвірно-семантичним принципом

Напрямок мотивації	Семантичні групи	Кількість	Відсотки	Разом	
				Кількість	Відсотки
Відіменникові деривати	за національністю	76	37	110	51
	за професією	8	4		
	за приналежністю до певного напрямку	5	2		
	за приналежністю до установи	5	2		
	за місцем проживання	5	2		
	інші	11	2		
Відприкметникові деривати	за рисами характеру	24	11	69	33
	за місцем проживання	13	6		
	за зовнішнім виглядом	5	2		
	інші	27	14		
Віддієслівні деривати	за дією або професією	35	15	35	15
Відприслівникові деривати		1	0,5	1	0,5
Відчислівникові деривати		1	0,5	1	0,5
Разом				216	100

ВИСНОВКИ

Як засвідчує проведений аналіз, в українській мові кінця ХХ-початку ХХІ століття суфікс *-ець* – омонімічний: виражає ознаки за професією, посадою, видом заняття, за приналежністю до установи, інституції, за походженням або місцем проживання, за національністю, за рисами характеру. Суфікс дуже продуктивний, а його продуктивність стосується передусім відіменникових дериватів, особливо на означення назв осіб за національністю.

Матеріал останніх років ХХ ст. засвідчує активізацію в українській мові нових іменників-назв осіб із суфіксом *-ець*, які утворюються з різних частин мови: від прикметникових основ (*випадковець* ≤ *випадковий*, *інопартієць* ≤ *інопартийний*), від дієслівних основ (*управлінець* ≤ *управляти*), а навіть від абревіатур (*жєкївець* ≤ *ЖЕК*, *рухівець* ≤ *РУХ*). Окрім того – як стверджує Д. Мазурик – „сучасне функціонування суфікса *-ець* відбиває тенденцію, хоч і непослідовну, до заміни у загальноновживаних запозиченнях іншомовних компонентів на власне українські: (*бізнесовець* (а не *бізнесмен*), *спортовець* (а не *спортсмен*)” [Мазурик 2002, 301].

Майже всі іменники з суфіксом *-ець* виникли як результат суфіксації, лише кілька слів появилася внаслідок префіксації. Серед досліджуваних назв найзначніша група – це відіменникові деривати, які складають групу 110 слів (51 відсотків). Відприкметникові та віддієслівні деривати представляють відповідно 69 назв (33 відсотки) і 35 назв (15 відсотків). Крім цього, слід назвати один приклад слова утвореного на базі числівника і один – на базі прислівника (разом 1 відсоток). Значна більшість усіх особових лексем з суфіксом *-ець* – мутаційного типу.

Як засвідчує „Великий тлумачний словник сучасної української мови”, паралельно з *-ець* можуть вживатися суфікси: *-ник*: *зрадник* (‘зрадець’), *мандрівник* (‘мандрівець’), *старообрадник* (‘старообрадець’); *-ун*: *їдун* (‘їдець’), *співун* (‘співець’); *-ак*: *плавак* (‘плавець’), *співак* (‘співець’), *одинак* (‘одинець’); *-ака*: розм. *співака* (‘співець’); *-ач*: *читач* (‘чтець’); *-ель*: *житель* (‘житець’); *-ень*: *верхівень* (‘верхівець’), *виходень* (‘виходець’), *-ко*: *виходько* (‘виходець’); *-ич*: діаль. *погонич* (‘погонець’); *-янин*: *горянин* (‘горянець’), а також нульовий суфікс: *джигун* (‘джигунець’), *старовір* (‘старовірець’).

СЛОВНИКИ

- Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, 1991-2001 [Velykyu tлумachnyu slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Kyiv, 1991-2001].
- Історичний словник української мови. Ред. Е. Тимченко. Харків–Київ, 1930 [Istorychnyy slovnyk ukrayins'koyi movy. Red. E. Tymchenko. Kharkiv–Kyiv, 1930].
- Інверсійний словник української мови. Випуск 3. Методичні матеріали і вказівки по спецсеминару з українського словотвору. Одеса, 1976. 145-149 [Inversiyunny slovnyk ukrayins'koyi movy. Vypusk 3. Metodychni materialy i vказivky po spetsseminaru z ukrayins'koho slovotvoru. Odesa, 1976. 145-149].
- Новий тлумачний словник української мови в 4 томах. Київ, 1999 [Novyy tлумachnyu slovnyk ukrayins'koyi movy v 4 tomakh. Kyiv, 1999].
- Słownik prasłowiański. Red. F. Sławski, Wrocław, 1974.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бабич, Н. Історія української літературної мови. Київ, 1993 [Babych, N. Istoryia ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Kyiv, 1993].
- Бевзенко, С. Історія українського мовознавства. Київ, [Bevzenko, S. Istoryia ukrayins'koho movoznavstva. Kyiv, 1991].
- Воропай, С. „Особливості словотвірної семантики конфіксальних іменникових дериватів”. Лінгвістичні студії. Збірник наукових праць. Випуск 7. Донецьк, 2001. 155-159 [Voropay, S. „Osoblyvosti slovotvirnoyi semantyky konfiksalykh imennykovykh deryativ”. Lnhvistychni studiyi. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 7. Donets'k, 2001. 155-159].
- Гораль, А. „Суфікс „-ець” („-ец”) в українській та білоруській мовах”. The Third European Conference on Languages, Literature and Linguistics. Ted. L. Shlossman. Vienna, 2014. 164-169 [Horal', A. „Sufiks „-ets” („-ets”) v ukrayins'kiy ta bilorus'kiy movakh”. The Third European Conference on Languages, Literature and Linguistics. Red. L. Shlossman. Vienna, 2014. 164-169].
- Горпинич, В.О. Будова слова і словотвір, Київ, 1977 [Horpynych, V.O. Budova slova i slovotvir. Kyiv, 1977].
- Гумецкая, Л.Л. Очерк словообразовательной системы украинского языка 14-15 ст.ст. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Киев–Львов, 1956 [Gumetskaya, L.L. Ocherk slovoobrazovatel'noy sistemy ukrainского yazyka 14-15 st.st. Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni doktora filologicheskikh nauk. Kiyev–L'vov, 1956].
- Зверев, А.Д. Словообразование в современных восточнославянских языках. Москва, 1981 [Zverev, A.D. Slovoobrazovaniye v sovremennikh vostochnoslovyanskikh yazykakh. Moskva, 1981].
- Ковалик, І.І. Питання слов'янського іменникового словотвору. Ч. 1. Львів, 1958 [Kovalyk, I.I. Pytannya slov'yans'koho imennykovoho slovotvoru. Ch.1. L'viv, 1958].

- Ковалик, І.І. „Особливості іменникового словотвору східнослов'янської мовної групи”. Питання слов'янського мовознавства 9 (1963): 3-17 [Kovalyk, I.I. „Osoblyvosti imennykovoho slovotvoru skhidnoslov'yans'koyi movnoyi hrupy”. Pytannya slov'yans'koho movoznavstva 9 (1963): 3-17].
- Ковалик, І.І. „Словотвірне значення і його місце в системі смислової структури слова”. Словотвір сучасної української мови. Київ, 1979 [Kovalyk, I.I. „Slovotvirne znachennya i yoho mistse v systemi smyslovoi struktury slova”. Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Kyiv, 1979].
- Курс історії української літературної мови. Ред. І. Білодід. Т. 1-2. Київ, 1961 [Kurs istoriyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Red. I. Bilodid. T. 1-2. Kyiv, 1961].
- Лопатин, В.В. Русская словообразовательная морфемика. Проблеми и принципы описания. Москва, 1976 [Lopatin, V.V. Russkaya slovoobrazovatel'naya morfemika. Problemi i printsipi opisaniya. Moskva, 1976].
- Мазурик, Д. „Суфіксальне творення неологізмів-іменників у сучасній українській мові”. Актуальні проблеми українського словотвору. Ред. В. Грещук. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 292-302 [Mazuryk, D. „Sufiksals'ne tvorennya neolohizmiv-imennykiv u suchasniy ukrayins'kiy movi”. Aktual'ni problemy ukrayins'koho slovotvoru. Red. V. Greshchuk. Ivano-Frankivs'k: Play, 2002. 292-302].
- Максимов, В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. Луганск, 1975 [Maksimov, V. I. Suffiksals'noye slovoobrazovaniye imen sushchestvitel'nykh v russkom yazyke. Lugansk, 1975].
- Манучарян, Р.С. Проблеми исследования словообразовательных значений и средств их выражения. Ереван, 1975 [Manucharyan, R. S. Problemi issledovaniya slovoobrazovatel'nykh znacheniy i sredstv ikh virazheniya. Yerevan, 1975].
- Немченко, В.Н. Современный русский язык. Словообразование. Москва, 1984 [Nemchenko, V.N. Sovremenniy russkiy yazyk. Slovoobrazovaniye. Moskva, 1984].
- Огієнко, І. Історія української літературної мови. Київ, 1995 [Ohiyenko, I. Istoriya ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Kyiv, 1995].
- Олійник, І.С. „Іменники з суфіксом “-ець” на позначення назв осіб”. Дослідження з словотвору та лексикології. Київ, 1985 [Oliyuk, I.S. „Imennyky z sufiksom “-ets” na roznachennya nazv osib”. Doslidzhennya z slovotvoru ta leksykolohiyi. Kyiv, 1985].
- Плющ, П. Історія української літературної мови. Київ, 1971 [Plyushch, P. Istoriya ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Kyiv, 1971].
- Русанівський, В.М., М.А. Жовтобрюх, Е.Г. Гороленская, А.А. Грищенко. Украинская грамматика. Киев, 1986 [Rusanivskiy, V.M., M.A. Zhovtobryukh, Y.G. Gorolenskaya, A.A. Grishchenko. Ukrainskaya grammatika. Kyiv, 1986].
- Русанівський, В.М. Історія української літературної мови. Київ, 2001 [Rusaniv's'kyu, V.M. Istoriya ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Kyiv, 2001].
- Русская грамматика. Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование, Морфология. Москва, 1980 [Russkaya grammatika. T. 1: Fonetika. Fonologiya. Udareniye. Intonatsiya, Slovoobrazovaniye. Morfologiya. Moskva, 1980].
- Словотвір сучасної української мови. Ред. А.М. Жовтобрюх. Київ, 1979 [Slovotvir suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Red. A.M. Zhovtobryukh. Kyiv, 1979].

- Сопоставительное исследование русского и украинского языков. Ред. Г.П. Ижакевич. Киев, 1975 [Sopostavitel'noye issledovaniye russkogo i ukrainskogo yazykov. Red. G.P. Izhakevich. Kiyev, 1975].
- Сучасна українська літературна мова. Ред. А.П. Грищенко. Київ, 1977 [Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Red. A.P. Hryshchenko. Kyuiv, 1997].
- Сучасна українська літературна мова. Ред. В.М. Русанівський. Київ, 1987 [Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Red. V.M. Rusaniv's'kyu. Kyuiv, 1987].
- Улукханов, И.С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. Москва, 1977 [Ulukhanov, I. S. Slovoobrazovatel'naya semantika v russkom yazyke i printsipi yeye opisaniya. Moskva, 1977].
- Циганенко, Г.П. „Словотвірне значення як категорія дериватології”. Словотвірна семантика східнослов'янських мов. Ред. А.М. Жовтобрюх. Київ, 1983. 5-17 [Tsyhanenko, H.P. „Slovotvirne znachennya yak katehoriya deryvatolohiyi”. Slovtvirna semantyka skhidnoslov'yans'kykh mov. Red. A.M. Zhovtobryukh. Kyuiv, 1983. 5-17].
- Gramatyka opisowa współczesnego języka rosyjskiego. Red. W. Zmarzer. T. 2: Leksyka. Słowotwórstwo. Warszawa, 1987.
- Lindert, B. Formanty służące do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich. Rozprawa habilitacyjna. Lublin, 1976. 47-48.
- Puzynina, J. „O relacjach derywatów do ich podstaw i peryfraz słowotwórczych”. Poradnik Językowy 3 (1978): 93-98.
- Puzynina, J. „Typy formantów słowotwórczych w językach słowiańskich”. Z polskich studiów lingwistycznych. Warszawa, 1981. 175-188.
- Shevelov, G.Y.A. Historical Phonology of the Ukrainian Language. Heidelberg, 1979.
- Warchoń, S. „Formacje ekspresywne a system języka”. Biuletyn PTJ 32 (1974): 71-86.
- Warchoń, S. Geneza i rozwój słowiańskich formacji ekspresywnych z sufiksalnym *-k-* i *-c-*. Łódź, 1984.

NAZWY OSOBOWE Z SUFIKSEM *-ЕЇ* W JĘZYKU UKRAIŃSKIM NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU

Streszczenie

Sufiks *-eujb* jest jednym z najstarszych afiksów i występuje we wszystkich językach wschodniosłowiańskich, w tym także w języku ukraińskim. W artykule analizie poddano 216 nazw osobowych z tym formantem, wybranych z następujących źródeł: *Słownika a tergo języka ukraińskiego* (Odessa 1976), *Nowego słownika języka ukraińskiego w czterech tomach* (Kijów 1999), *Wielkiego słownika współczesnego języka ukraińskiego* (Kijów 1991-2001). Wśród badanych nazw najwięcej pochodziło od rzeczowników (110 słów), co stanowi 51 procent ogółu zebranego materiału. Znaczna większość rzeczowników z sufiksem *-eujb* to derywaty mutacyjne.

Słowa kluczowe: sufiks *-eujb*; nazwy osobowe; nazwy dewerbalne; rzeczowniki osobowe; słowotwórstwo; język ukraiński.

NAMES OF PEOPLE WITH SUFFIX *-ЕЦЬ*
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE
IN THE LATE 20th-EARLY 21st CENTURY

S u m m a r y

Suffix *-ець* – one of the oldest suffix, which is known to all Slavic languages, including Ukrainian. The analysis is based on 216 personal names with the suffix *-ець* selected from three sources, which is a *Reverse Dictionary of the Ukrainian language* (Odessa 1976), *New Dictionary of the Ukrainian language in four volumes* (Kyiv 1999), *Great Dictionary of Modern Ukrainian* (Kyiv 1991-2001). Among the analyzed names the most is derivatives from nouns, which is a group of 110 words (51 percent). A significant majority of nouns with suffix *-ець* – mutational type.

Key words: suffix *-ець*; names of people; deverbatives; personal nouns; word formation; Ukrainian language.